

deze mocht ontvangen van relaties aan wie hij de uitgever presentemplaren liet sturen. Daardoor kan echter een vertekend beeld ontstaan. — En zo zou er wel meer te noemen zijn.

Zoals gezegd heeft Van der Plas een dik boek geschreven. Van de ene kant had het echter een stuk minder gekund, terwijl de lezer anderzijds op nogal wat wezenlijke punten met vraagtekens blijft zitten. Om Van Duinkerens plaats en betekenis in de jaren 1930 tot 1960 te taxeren blijft het nodig de bestaande literatuur over jongerenbeweging en *De Gemeenschap*, over verzuiling en confessionalisering en het cultuur- en literatuurhistorisch onderzoek dat daarmee samenhangt te bestuderen. Veel van wat daarin ook met betrekking tot de hoofdpersoon van deze biografie aan de orde komt heeft de schrijver niet in zijn tekst willen of kunnen betrekken. Een blik in de literatuurlijst kan daarvan overigens al overtuigen. *Daarom, mijnheer, noem ik mij katholiek* is op die manier vooral te waarderen als een weliswaar veel te omvangrijk maar toch ook vlot geschreven en licht verteerbaar levensverhaal van een bewonderd voorbeeld.

P. Luykx

L. A. de Klerk, *'Mooi werk'. Geschiedenis van de Maatschappij voor volkswoningen, Rotterdam 1909-1999* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1999, f49,50, 164 blz., ISBN 90 6450 394 X).

Stichting 'De nieuwe unie', sedert 1 december 1999 de rechtsopvolger van de Stichting volkswoningen en daarmee van de Maatschappij voor volkswoningen (1909-1989), sluit met haar oprichting een bewogen periode in de Rotterdamse volkshuisvestingsgeschiedenis af. Bestuur en commissarissen van de Stichting volkswoningen hebben deze bewogen periode laten beschrijven en interpreteren. De opdracht hiertoe werd verleend aan Len de Klerk. In het dagelijks leven is de auteur adjunct-directeur van de directie Stedelijke ontwikkeling en beheer van de bestuursdienst Rotterdam. Hij bekleedt bovendien een dag per week de bijzondere leerstoel ruimtelijke ordening aan de Universiteit van Utrecht. Deze achtergrond, deskundigheid en combinatie van functies bepalen de benadering en het resultaat van dit werk.

De auteur heeft volledig de vrije hand gekregen bij de vervulling van zijn opdracht en hij heeft hier invulling aan gegeven door de geschiedschrijving van de Maatschappij voor volkswoningen te plaatsen tegen de achtergrond van de ontwikkelingen in de stad Rotterdam en in het landelijke volkshuisvestingsbeleid. In de opbouw van het werk wordt rekening gehouden met chronologie en met thematische scheiding in hoofdstukken. De eerste drie hoofdstukken zijn als inleidend te beschouwen. Deze hoofdstukken, bewerkingen van hoofdstukken uit *Particuliere plannen; denkbeelden en initiatieven van de stedelijke elite inzake de volkswoningbouw en de stedenbouw in Rotterdam, 1860-1950* (Rotterdam, 1998) van zijn eigen hand, laten respectievelijk de ontwikkeling van de stad rond het *fin de siècle*, de politieke verwickelingen rondom de invoering van de woningwet in Rotterdam en voorgeschiedenis van de maatschappij en haar oprichters, zien. Wanneer vervolgens in de hoofdstukken 4 tot en met 8 de daadwerkelijke geschiedenis van de maatschappij beschreven wordt, zien we, naast de voor de hand liggende cesuur van Wereldoorlog II tussen de hoofdstukken 4 en 5, een geslaagde poging tot integrale geschiedschrijving vanaf de wederopbouw tot heden. Geen maatschappelijke ontwikkeling wordt gemist en ook de organisatorische verwickelingen krijgen ruime aandacht. Het boek is prachtig uitgevoerd en bevat vele kwaliteitsfoto's. De gebruikte voetnoten komen grotendeels overeen met de bronvermeldingen in de literatuurlijst; bij sommige bronnen gaat het echter om nota's, ongedateerde krantenknipsels of verslagen van gesprekken

met de auteur. Deze toont zijn betrokkenheid bij het onderwerp overigens des te meer door illustraties uit eigen collectie in het boek op te nemen.

Het geheel is op een zeer toegankelijke manier geschreven en doorspekt met anekdotes. De auteur voert met name via deze anekdotes de lezer mee in de wereld van politieke besluitvorming en het betere lobbywerk. De Klerk noemt het bijvoorbeeld terecht een historisch curiosum, dat wethouder Van der Ploeg er niet in slaagde om tot een afspraak over het invoeren van een systeem van vergelijkingsshuren te komen met zijn partijgenoot Jan Schaefer. Deze laatste was op dat moment staatssecretaris van volkshuisvesting in het kabinet Den Uyl (1973-1977) en had daarvoor naam gemaakt als Amsterdams actievoerder in de stadsvernieuwing. In 1977 lukt dit met diens opvolger, de CDA-er Brokx, alsnog.

In het laatste hoofdstuk, 'De nieuwe woonmaatschappij', wordt de auteur het meest politiek en persoonlijk. Hij uit openlijk kritiek op rijksbeleid en aanbevelingen, vanuit een eigen deskundigheid, maar ook betrokkenheid. Hoezeer ik mij persoonlijk ook kan vinden in sommige van zijn observaties en aanbevelingen, kan ik mij toch niet aan de indruk onttrekken dat deze opdracht, bedoeld om de historie van de Maatschappij voor volkswoningen voor het nageslacht te boek te stellen, verleend is aan een gemeentebtenaar, een hoogleraar ruimtelijke ordening, een amateurhistoricus, maar vooral aan een betrokkene in het Rotterdamse.

Dit gezegd hebbende, moet ik vaststellen dat het eindresultaat zeer leesbaar en geslaagd is. Het is buitengewoon geschikt voor ambtenaren en bestuursleden van woningcorporaties maar niet minder voor historici en geïnteresseerde leken. Dit is een compliment waard. De auteur, door mij gekwalificeerd als amateurhistoricus, is erin geslaagd diverse doelgroepen te bedienen en doet daarmee meer dan recht aan de hem verleende opdracht.

Paul Hendriks

M. Frey, *Der Erste Weltkrieg und die Niederlande. Ein neutrales Land im politischen und wirtschaftlichen Kalkül der Kriegsgegner* (Dissertatie Keulen 1996, Studien zur internationalen Geschichte V; Berlijn: Akademie Verlag, 1998, 411 blz., DM 148,-, ISBN 3 05 003265 0).

Het is al vele malen opgemerkt: de belangstelling in Nederland voor de Eerste Wereldoorlog wordt eigenlijk vooral gekenmerkt door slagveldtoerisme. Het historisch onderzoek naar deze periode — wel 'de oerkatastrofe van de twintigste eeuw' genoemd — blijft ver achter bij wat redelijkerwijs verwacht mag worden. Met des te meer interesse — en enig schaamrood — kan kennis genomen worden van de voortreffelijke studie van de Duitse historicus Marc Frey, die daarop in 1996 gepromoveerd is in Keulen. Op grond van uitvoerig archiefonderzoek in Duitsland, Nederland, Engeland en de Verenigde Staten heeft hij een compact overzicht geschreven van de relaties tussen deze vier landen in de periode 1914-1920. Tot zijn belangrijkste vragen behoorden: welke plaats werd Nederland toegekend in de overwegingen en plannen van de oorlogvoerende landen en, min of meer de keerzijde daarvan, welke ruimte had Nederland in deze periode eigenlijk om een eigen beleid te kunnen voeren.

Het meest belangrijke gezichtspunt dat Frey naar voren brengt is dat de politiek die ten aanzien van Nederland werd gevoerd in hoge mate bepaald werd door economische overwegingen. Nederland, lange tijd aan de periferie van de machtspolitiek gelegen, raakte rond de eeuwwisseling betrokken bij de snel oplopende Engels-Duitse spanningen. Aanvankelijk was de Nederlandse economie in sterke mate bepaald door de relatie met Engeland, maar rond de eeuwwisseling raakten de Nederlandse en de Duitse economie steeds meer onderling verweven,